De Heraut

door de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Dit blad wordt geregeld des *Vrijdags* aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseeren aan de **REDACTIE.** Abonnementen en Advertentiën aan de **ADMINISTRATIE. Bureau: N.Z. Voorburgwal 58—60, te Amsterdam.**
Inzendingen, die later dan *Donderdag* 's namiddags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 24 October 1920. N°. 2231.

Abonnementsprijs: *franco* aan huis, per drie maanden *f* 1.80 bij vooruitbetaling voor het Buitenland en Ned.-Indië per jaar *f* 7.20 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers *f* —.15.
Advertentiën: van 1 tot 5 regels *f* 1.35, met in begrip van bewijsnummer, voor elken regel meer *f* -.25. Aanvragen en vermelding van liefdegaven *f* -.12 per regel.

Van de Kerk.

LXV.

> Maar in dit alles zijn wij meer dan overwinnaars, door hem die ons liefgehad heeft.
> Rom. VIII : 37.

In de geschiedenis teruggaande, komen we thans aan het Gnosticisme toe, dat tot in de 11e eeuw aan de zuivere ontwikkeling van het kerkelijk leven zoo geduchte schade berokkende. Het begon zijn bedenkelijke woeling reeds in de 3e eeuw, en liet zich eerst aan het einde der 11e eeuw bezweren, zoodat het tot aan de 12e eeuw reikte. Bij voorkeur stellen we hierbij het Manichaeïsme op den voorgrond, wijl hierin de principieele afwijking 't verst in afdoling ging, en zelfs een geloofsheld als Augustinus er een tijdlang op uiterst bedenkelijke wijze door werd meegesleept. Hierop mag, thans te eer, opnieuw gewezen, omdat het metterdaad niet te verhelen valt, dat zich thans het Gnosticisme opnieuw gereed maakt, om tot in de Kerk, onder den vorm van het Modernisme, te herleven. In *het wonder* dient zich hier het gevoelige punt aan. Het huidige Modernisme blijft zich deels in geloovigen vorm hullen, maar stelt hierbij toch als beheerschende gedachte op den voorgrond, dat het wonder geheel ten onrechte in het geloofsmysterie insloop. De moderne theologie mijdt het wonder op besliste wijze. Daar nu geheel de Christelijke Belijdenis rust en steunt op het allerwegen ingrijpende wonder, dat in de gevallen wereld indringt, om een wedergeboorte in het ingestorte en in zijn merg en been aangetaste menschelijk leven te voorschijn te roepen, mag geen oogenblik verheeld, dat een richting of philosophie, die principieel het wonder uitsluit, lijnrecht tegen de Christelijke openbaring overstaat. Het is daarom niet slechts vaarlijk, maar in beginsel volstrekt ongeoorgeloofd, om wat zich als Moderne Theologie aandient, nog onder de Christelijke Godgeleerdheid te rekenen. We geven volgaarne toe, dat ook hier zich graadverschil vertoont. Er zijn moderne theologen, die althans nog ten deele aan de inwerking van het wonder in den grooten wereldommekeer vasthouden, en die, al verwerpen ze het wonder in zijn veelvuldigen vorm, gelijk de Schrift 't ons voorhoudt, toch in de eindbeslissing van het heelal, nog een geheel ongewone indringing van het Godsbestuur toelaten, maar dat was bij de Gnosticken evenzoo. Ontdeed zich daarentegen het Gnosticisme in zijn eindvorm van alle Schriftuurlijke inmenging, en ging het in zijn naakten eindvorm over, dan was het in zijn wortel *heidensch*, en had het Christendom slechts misbruikt om zijn zeer uitlokkenden vorm, waarmede ten slotte gespeeld werd. De Christelijke religie is de religie der ontzondiging en verlossing. Haar onderstelling is en blijft steeds, dat er drie stadiën zijn. In het eerste stadium staat ge voor de zuivere, ongeschonden Schepping; in het daaropvolgend stadium is die eerste gaafheid der Schepping radicaal geschonden en verbroken, en gaat 't zonder een bijzondere genadeopenbaring al te gader te loor in onherstelbaar verderf; doch in het dan komend derde stadium doet zich een keer in dezen rampzaligen toestand voor, die te weeg gebracht wordt door 't verschijnen van den Middelaar. Maar dan kan het ook niet anders, of deze Middelaar brengt zijn Verlossingswerk tot stand, niet door normale ontwikkelingen, maar door *wondere* ingrijping. Hier is daarom het *wonder* ten eenenmale onmisbaar. Wat God eens zuiver schiep, is in zijn oorspronkelijk bestand geknakt en gebroken. Grijpt er nu geen wonder in, dan lost 't alles zichzelf op. Eeniglijk en uitsluitend het wondere ingrijpen van Gods zijde kan dan nog redding brengen. Het wonder komt er derhalve niet bij als ornament, maar is hier hoofdzaak. Op 't wonder komt 't aan, en van 't slagen van het wezenlijk wonder hangt de uitslag van 't geheel af. En hieruit nu volgt, dat ge de Christelijke lijn nimmer verder dan tot een bepaald punt moogt doen voortglijden. Steeds en onveranderlijk moet bij alle dege en echte opvatting van het Christendom het wonder op den voorgrond staan, en zoo den gang van het werk als den einduitslag ervan beheerschen. Ge kunt en moogt daarom niet beweren, dat er tweeërlei opvatting van het Christendom zou zijn: de eerste die dusver en van oudsher steeds gegolden heeft en in de Heilige Schrift u tot in de kleinste bijzonderheden wordt voorgehouden, en daarnaast zou dan de tweede, humanistische en moderne staan, die 't wonder voor onhoudbaar en onmogelijk verklaart, en van geen wonder als onze redding beheerschend weten wil, en nu aan niets anders geloof wil hechten dan aan wat onze normale denkwereld ons aanbeveelt. Geheel deze tegenstelling nu en zelfs geheel deze onderscheiding moet verworpen worden. Alleen de eerste voorstelling geeft ons de Christelijke religie, en het tweede, wonderlooze, dat men er voor in de plaats schoof, heeft niets met het Christendom gemeen, en is geen Christendom, maar is feitelijk niet anders dan een modern Gnosticisme, 't welk met het zaligmakend Christelijk geloof noch schijn noch wezen gemeen heeft, en er geheel buiten staat.

Hiermede is niet gezegd, dat zulk een modern Gnosticisme niet zeer belangrijk in zijn voorstellingen kan wezen. In Plato kan men genieten, Aristoteles kan ook voor ons in menig opzicht een vruchtbare leermeester zijn, doch nooit en nimmer kunnen of mogen ze de Schriftuurlijke voorstelling van het groote Genadewerk beheerschen. Het Genadewerk in den Middelaar blijft beheerscht door den aard en de uitwerking van den val van ons geslacht in zonde. Die zonde nu brengt niet slechts een gedeeltelijke wijziging in den vorm aan, maar plaatst ons voor een geheel andere wereld. Zal er derhalve redding dagen, dan moet de Middelaar, die redding zal aanbrengen, een radicale wijziging veroorzaken in de wereldverhoudingen. Het loopende proces kan dan niet eenvoudig aan zijn eigen gang worden overgelaten. Er moet met Goddelijke Almachtigheid in dit ten verderf gaande proces worden ingegrepen. De richting waarin 't zich al te zaam beweegt, moet door den Middelaar in haar tegendeel worden omgezet. En zoo alleen kan de herstelling en vernieuwing van wat inzonk en uitgleed, bereikt worden. De hiervoor zoo onmisbare ingrijping kan niet van zelf tot stand komen. Op alles beslissende en alles beheerschende wijze moet hier worden ingegrepen. Wat door den val scheef was getrokken, moet weer recht worden gezet. Hiertoe nu was de gevallen mensch ten eenenmale onmachtig. Dat kon hij niet realiseeren. En daarom moest het wonder hier van boven ingrijpen. Een Middelaar, die niet door het middel van het wonder geheel den toestand omzet, is volstrekt ondenkbaar, en waar straks deze Middelaar zich in Goddelijke hoogheid naar den Troon van God Drieëenig terugtrekt, daar moet de Heilige Geest, als de derde Persoon in de H. Drieëenheid, de verbinding tusschen God Drieëenig en het geredde menschelijk geslacht voleinden, en alzoo aan de herstelde en door een wonder vernieuwde schepping een volkomen triomf waarborgen. De val, de verlossing en de eindtriomf hangen onverbiddelijk saâm, en daarom wie het wonder ter zijde zet, loochent en ontwricht het Christelijk karakter der herboren wereld.

—

Hierop moet te nauwkeuriger gelet, overmits het Gnosticisme al spoedig in het Manichealsme verliep, en in deze schepping van Mani een vorm erlangde, die zelfs Augustinus meer dan een oogenblik verleidde, en, al kwam ze uit Perzië en Babylon, tot ver in het Westen van Europa doordrong. In het van meet af meest gewilde Gnosticisme, dreigde steeds het gevaar, dat het de Christelijke Kerk wel in Evangelischen trant liet voortbestaan, maar er een geheimzinnigen ondergrond onder schoof. Men onderscheidde dan een Syrischen en een Griekschen vorm van het Gnosticisme, de eerste meer Oostersch, en de tweede meer Westersch gezind. De Aziatische type vond in Cerinthus en Saturnius zijn meest naar voren tredende tolken, terwijl de Grieksche of Helleensche Gnostiek aan Basilides en Valentinus meest zijn eerste opbloeing dankt. Een derde vorm, die bij Rome op een gedeeltelijke sympathie scheen te mogen rekenen, vond zijn gedeeltelijke tolken in Marcion en Bardesanes. Alle deze Gnostische vormen echter bleven aan de Christelijke banier zich vastklemmen. En juist daarom is het historisch geraden, ten slotte altoos weer op Mani terug te gaan, en zulks wel eenerzijds om het hoog ernstig karakter, waarin Mani zijn stelsel vooruit schoof, en anderszijds omdat bij Mani's optreden het helderst uitkomt, hoe principieel het Christendom door hem op zijde werd gedrongen, en hoe uiterst gevaarlijk zijn stelsel tot in de 12e eeuw gepoogd heeft aan het Christendom niet slechts afbreuk te doen, doch het principeel te ondermijnen en te verdringen.

Mani stamde af van een oud-Babylonisch geslacht, doch bevond zich in zijn eerst meêtellende levensjaren in het Rijk van den Koning van Perzië, waar hij van de zijde der Regeering telkens op gevoelige wijze gekastijd werd, ter oorzake van zijn rusteloos optreden tegen den toenmaligen Koning Schâhpur. Zoröaster's invloed in Perzië wekte in hevige mate zijn tegenzin, en van zijn 24e, of wil men nauwkeuriger, van zijn 28e jaar af, kondigde hij zich zelven aan als een heiligen Paracleet, die er op bedacht was de aloude traditie in Perzië te ondermijnen en een geheel nieuwe religie in Perzië en oud-Babylonie ingang te doen vinden. Reeds van zijn vroegste kinderjaren af had de Christelijke traditie hem veel meer toegelachen dan hetgeen Perzië aan Zoroaster dankte, doch al stelde hij er zelf prijs op, zijn gedeeltelijke sympathie voor den Christus niet te verbergen en in zijn eigen stelsel onderscheidene elementen der Christelijke traditie op te nemen, toch aarzelde hij in zijn latere, zelfstandige ontwikkeling geen oogenblik, om zijn geestelijken band aan het Christendom prijs te geven. Zeker geschiedkundig verband met wat Bethlehem een kleine vier eeuwen vroeger onderscheiden had, meende hij niet te mogen loochenen, maar evenals later Mohamed de gedeeltelijke waarde en beteekenis van het Christendom wel erkende, doch om er voorts geheel zelfstandig een eigen Religie uit op te bouwen, zoo verging het en zelfs sterker nog aan Mani. Mohamed heeft althans zijn opkomen uit het Christendom nimmer principieel verloochend, en veeleer er prijs op gesteld steeds op zijn herkomst uit Bethlehem nadruk te leggen; en dit nu juist wilde Mani niet. Het Christendom, gelijk hij het na een ervaring van lange jaren achtte te kunnen beoordeelen, miste z. i. het heilig karakter dat de zuivere Religie behoorde te toonen. Mani stond er op, om in den hoogsten zin voor een religie te ijveren, die zich zelve op alle manier door haar hoogheilig optreden aanbeval. Drie graden van heiligheid moesten zich z.i. in de belijders vertoonen. Hij zelf als Mani stond boven allen, want in hem was de Paracleet verwezenlijkt. Zijn zuivere tolken nu waren de volstrekt heilige Voorgangers, die een geheel eenige positie onder de aanhangers van Mani innamen, en van dag tot dag zich geheel hadden te beheerschen, om als heiligen tegen de onheiligen niet alleen over te staan, maar onveranderlijk in te gaan. De tweede klasse kon zich niet op even heilig karakter beroepen, maar rekende toch onder de toonaangevende verkorenen mede, en die daarachter opkwamen vormden de laagste, zij 't al eveneens heilige groep der aanhangers. Zijn aanhang deed als van zelf 't meest nog aan de orde der monniken en aan het kloosterleven denken, maar zelfs deze orde van Roomsche geheiligden wilde Mani nog verre overtreffen. Het geheele leven van den vrome moest naar zijn stelligen eisch van de wereld afgezonderd en aan zijn heiligheden gewijd zijn. Iets waarbij hij zonder aarzeling ook steeds aan zich zelven dacht. Ook hem persoonlijk moest toch de hooge eere worden toegebracht. Ook persoonlijk was hij zelf in de Goddelijke sfeer opgenomen, en moest hij als voorwerp der Vereering, zoo niet der Aanbidding, worden aangeroepen.

—

Het karakteristieke van wat Mani zelfstandig verzon en doordreef, was zijn geestelijk Dualisme, dat hij op de scherpste wijze in geheel zijn levensbeschouwing liet indringen en niets sparend op het heelal toepaste. Dit Dualisme was voor hem niet een droef gevolg van de zonde, maar was het fundament waarop van meetaf geheel de bouw van zijn theologie rustte, en dat op geenerlei wijze mocht worden terzijde gedrongen, maar eeniglijk den stand van hetgeen saam het heelal vormde, moest blijven beheerschen. Dat zijn herkomst uit Perzië en de nawerking van Zoroasters stelsel hierop inwerkte, kan niet betwijfeld worden, maar toch moet zonder aarzeling erkend, dat Mani zijn Dualisme geheel verrassend op de spits dreef, zoodat het ten slotte geheel zijn denkwereld, en in verband hiermede tevens geheel zijn religieus optreden, beheerschte. Hem was er derhalve alles aan gelegen, dat de tegenstelling tusschen den Heiligen God en den niet uit te roeien Satan scherp zou worden opgevat en tot in den wortel zou doorzien worden. Niet eerst als vrucht van latere ontwikkeling, maar reeds in de jaren zijn jeugd, beheerschte hem deze tegenstelling tusschen het Goddelijke en Satanische geheel. Zelf sprak hij zich hierover reeds van af zijn eerste optreden af in het openbaar uit. Hij zegt zelf, dat hij van meetaf optrad als de zuivere tolk en getuige van den Almachtige. Achtereenvolgens was geheel een reeks van getuigen Gods tegen Satan opgetreden, maar zulks met steeds klimmende klaarheid en beslistheid. »Gelijk eens Buddha, zoo getuigt hij, in het land van Indië, Zarathustra in het land van Perzië en Jezus in het land van het Westen optrad, is het slot van alle Prophetie door mij, den Mani, in het land van Babylon in het licht getreden." Hier gold alzoo regelrechte aansluiting en ontplooiing, en in Mani, als den Paracleet, bereikte deze ontwikkeling haar volstrekte voleinding. Mani stond niet meer onder of naast God, maar was zelf in de Goddelijke majesteit opgenomen. De grondstof, waaruit het Heelal zich allengs, in zijn scherp dualistische tegenstelling, gevormd had, was een mengsel geweest, een tot in den wortel toe geheel in elkaar opgeloste combinatie van twee lijnrecht tegenover elkander staande beginselen, en het proces van het leven dat het Heelal ontwikkelde, bestond nu uit een door niets gestuit streven om die twee principieel tegenover elkander staande grond-elementen in hun principieele tegenstelling tot steeds zuiverder ontwikkeling te brengen. Gevolg hiervan was, dat in de eerste ontwikkelingsphasen, die elkaar vervingen, nog altijd zekere vermenging van het heilige en onheilige stand hield, en dat eerst in de laatste ontwikkelingsphase het hemelsche en het satanische element geheel van elkander zouden afgescheiden worden, om alsnu de heilige wereld in lijnrechte tegenstelling tegen de satanische over te stellen, en aan de heilige sfeer, waarvan Mani zich dan als Paracleet de leiding zag toevertrouwd, het exclusieve bezit van al wat Goddelijk en heilig was, te gunnen en te verzekeren, en deze dualistische tegenstelling op zoo besliste en niets ontziende wijze door te zetten, dat het Goddelijke en Heilige niet meer door het Satanische kon gedeerd worden, en beide werelden, zoo de heilige als de Satanische, elk in haar eigen bestand haar aanzijn zouden voortzetten. De drang voor de heiligen en verkorenen was nu maar, om hun aankleving aan het heilige zoo stipt en onveranderlijk door te zetten en vol te houden, dat Satan geen schijn van kans zelfs meer gelaten werd, om de stoornis, die vroeger zoo vaak in het Heilige werd aangebracht, te vernieuwen.

Hiermede hing 't van zelf saâm, dat het Gebed in het Manichaeïsme steeds op den voorgrond stond. Alleen het Gebed toch was geestelijk in volstrekten zin en kon tot geen inmenging van het zinlijke aanleiding geven. Alle offerande daarentegen was krachtens geheel dezelfde grondgedachte geheel uitgesloten. Vier gebeden daags was het minste waarop de eeredienst kon en moest herleid worden. Voorop stond het Gebed van den middag, wijl de zon dan het hoogste stond. Dan volgde het Gebed in den Namiddag bij zonsondergang. Het derde Gebed bond Mani aan het intreden van den Avond, en het vierde of laatste volgde omstreeks middernacht. Hieraan bond Mani zijn volgelingen zoo stelselmatig, dat ook Augustinus negen jaren lang telken dage deze vier gebeden in zijn vaste levensusantie opnam. Er is dan ook geen twijfel aan, of Mani heeft in den breeden kring die zich om hem verzamelde, zich zijn geestelijke heerschappij weten te verzekeren door de niets ontziende gestrengheid, die hij in het godsdienstige op zichzelf toepaste. Uitwendig was er in den meest letterlijken zin niets, dat den gewoon godsdienstigen en daarom nog half wereldschen mensch boeien kon. Al was hij dan ook bij zijn aanraking met de Kerkgezinden alleszins toeschietelijk, zoodat hij onder de Sacramenten Doop en Avondmaal opnam, en tot op zekere hoogte ook in de diaconale nooddruft hielp voorzien, toch was het eeniglijk aan het Gebed dat hij de hoogste waardij op religieus gebied toekende. Al het overige was inschikkelijkheid, en zulks niet uit zwakheid, doch als noodzakelijk hulpmiddel, om de breedere schare tot zich te trekken. Inzake het Dualisme tegenover Satan was hij onverbiddelijk, maar die eerste, alomvattende grond-antithese onverbiddelijk op alle punt indringende, zocht Mani zoowel met de Christenen als met de Mahomedanen steeds contact, en dit contact won hij steeds meer, en zoowel in Azië als in Europa, tot zelfs in Spanje toe, daar zelfs de Christelijke Religie zich niet vrij kon pleiten van de ver zich uitstrekkende zonde der halfslachtigheid. Wat we thans weer gedurig waarnemen, en in de 16e eeuw opnieuw doorwerkte, deed zich ook onder Mani's aanhangers gedurig gelden. Ze keurden met niets ontziende beslistheid de halfslachtigheid bij de meerderheid der Christenen telkens opnieuw af, en niet weinige Christenen moesten telkens opnieuw erkennen, dat ze ten deze metterdaad schuldig stonden. Met de Baptisten, de Kwakers, de Mennonieten lieten de volgelingen van Mani steeds zekere gelijksoortigheid in streven merken, en zulks ook hierin, dat de Manichaeers in de ééne periode uiterst scherp en niets sparend voor hun bijzondere godsdienstvormen opkwamen, doch dan ook weer verhoudingen en tijden kenden, waarin ze mat en dor tot soms zelfs de hoofdelementen van hun paganisme glippen lieten. Van Mani zelf geldt intusschen deze verslapping niet. Hij was in zeer beslisten zin een theologisch held van vaste overtuiging en van schier ongeëevenaarde bekwaamheid. De geschriften die hij achter liet, waren in aantal schier onbegrensd, en van de eerste tot de laatste toe hoog ernstig van inhoud. Ook de Bema bleef tot het laatste toe voor Mani pleiten. Hij was steeds op nieuw vervolgd, en viel ten laatste als slachtoffer van de regeeringswoede die tegen hem losbrak. De dag nu waarop hij als slachtoffer stierf, is door zijn aanhangers toen in het groote heilige feest herschapen. Men vierde dit gedachtenisfeest in de maand van Maart. Een katheder met vijf verhoogingen zou dan telkens Manis leerstoel voorstellen, en zoo aan den ter dood gebrachten Leermeester herinneren.

Breeder hierop in te gaan, kan niet in de bedoeling van deze onze voorstukken liggen. Het door ons gestelde doel is bereikt, zoo helder wordt ingezien, hoe een Christendom dat zich van de Kerk van Christus losmaakt en op eigen wieken gaat drijven, onder den uitlokkendsten vorm weer in de Heidensche gedachtenwereld verloopen kan, en gelijk 't ook nu weer valt waar te nemen, op verloochening van den Christus Gods neerkomt.

Dr. A. K.

„Of er één is?"

> Gaat om door de wijken van Jeruzalem, en ziet nu toe, en verneemt, en zoekt op hare straten, of gij iemand vindt, of er één is, die recht doet, die waarheid zoekt; zoo zal Ik haar genadig zijn.
> Jeremia V : 1.

Men kan het krasse, scherpe woord in Jeremia V : 1 als speciaal nemen, en tot op zekere hoogte draagt het ook dan dat eenig speciaal karakter. Het slaat dan enkel op het toenmalig Jeruzalem en op de toenmalige Joden uit Jeruzalem's omgeving, en zou als zoodanig voor ons zwak in beduidenis zijn. Doch het kan en mag ook anders opgevat. Er zou dan een uitspraak in liggen allerminst enkel over de toenmalige inwoners van de heilige stad, maar veeleer een algemeene realiteit uit spreken, die zich niet alleen in enkele perioden van 't volksleven herhaalde, maar zich in haar beteekenis over heel het volksleven uitstrekt, geheel dat volksleven in zich sluit, en over heel dat volksleven een oordeel velt, dat voor alle geheiligd volksleven geldt, en alsnu ook op ons volksleven van rechtstreeksche toepassing is.

De vraag immers wordt geheel in 't algemeen gesteld, of de man van teederen ernst, die om zich heen ziet, ontwaart of het volk, waaronder hij zelf verkeerde en zelf behoorde, metterdaad voor wat zijn eigen aard en natuur aangaat, zich geheel buiten het genadeleven heeft buitengesloten. Geheel het denkbeeld van half en half valt dan weg. De vraag dringt dan tot het innerlijkste en binnenste menschelijk wezen door. Alle schijn valt weg en verliest beteekenis. Op zich zelf is het zeer duidelijk dat op alle godsdienstig terrein zekere groep wordt gevonden, die zich aan het heilige vastklemt, het niet kan loslaten en er zich geheel aan overgeeft. Alleen maar, er is dan verschil. Verschil tusschen wat dan innerlijk in het verborgen van het zielsleven omgaat en hetgeen uitwendig in het volle bewustzijn van het dagelijksch leven ervaren en gevoeld werd. En op dit standpunt zich nu plaatsende, spreekt de profeet het al omvattend, alles doordringend oordeel uit, dat er onder de geloovigen in hun onderling verkeer een opzien naar 't Heilige zijn moge, maar dat, hoe ook bezien, dit uitwendige van de vertooning, hoe oprecht, hoe ernstig ook bedoeld, toch minder door de innerlijke bezieling geheel gedekt wordt.

—

Immers er is onderscheid, of men zich tevreden stelt met wat in ons gewoon menschelijk bewustzijn zich bij ons aandient, en hetgeen ons innerlijk wezen beheerscht, zoo dikwijls we ons geheel en gewillig aan de klare, zuivere innerlijke bevinding van ons verborgen leven toewijden. Er is het gewone en het meer bijzondere innerlijk leven. In dat ordinaire inwendige leven nu stellen we ons bijna zonder uitzondering tevreden met den goeden, gelukkigen indruk, dien we op onze omgeving maken. Ontvangt die omgeving den indruk, dat we gemeenlijk in het heilige ons verliezen, met het heilige bezig zijn, en in 't heilige 't doel onzes levens zoeken, dan wordt reeds hieruit een gevoel van heilig geluk, een besef van heilige zelfgenoegzaamheid geboren, dat we, ook in 't verkeeren met elkander, tevreden en gelukkig zijn. Tasten we daarentegen dieper in ons inwendig be-

staan in, zoodat we ons rekenschap geven van wat in den gemeenen regel ons innerlijk bestaan beheerscht, dan stuiten we gedurig op een te kort, dan voldoet ook ons religieus leven ons niet langer, en komen we vanzelf tot de gulle erkentenis, dat er in 't diepst van ons wezen een drang naar meer beslistheid is. En het is die beslistheid, waarop hier thans de volle nadruk wordt gelegd. Rijst de vraag bij u, of er in uw talrijke omgeving ook maar één is, die recht doet, die waarheid zoekt, en gaan we dan allereerst op ons eigen ik in, dan is aan de bange uitspraak niet te ontkomen, dat er zich in alles edeler schijn mengt, en dat 't geheel en ten volle opgaan in wat de Geest van ons wil en telkens eischen komt, bij niet één wordt gevonden.

Onder de Joden was tekortschieting, maar 't is er evenzoo onder uw omgeving. Ook al koos men uit die omgeving het edelste en schoonste uit, toch stuitte men altoos weer op 't zelfde teleurstellende feit, dat ook in onzen gewonen dagelijkschen omgang de aandacht bepaalde. En uit dat feit bleek telkens opnieuw op de pijnlijkste wijze, hoe in ieders leven de realiteit bij de gestelde heilige eischen te kort schoot. Dat lag er dan niet aan, dat er niet op hooger gedoeld werd, doch dat de feitelijkheid niet aan die hoogere eischen beantwoordde. Het leven zelf ontzonk telkens weer aan zijn hooge ideale eischen. Er was dan wel een drang in ons naar het hooge en volmaakte, maar van oogenblik tot oogenblik ontzonken we weer aan dat bezielend ideaal. De practijk van het leven legt gedurig beslag op ons, en dan ontwaren we keer op keer, dat ook wij bij de strengste inspanning wel op 't hoogere mikken, maar het niet treffen, het niet grijpen, het niet raken konden, en dat van achter steeds bleek, hoe de Heere ons innerlijk aangreep en hooger optrok en rijker bezielde. Doch juist daarop komt 't dan ook aan. Door allen strijd en worsteling heen grijpt 't alles steeds naar het hoog ideale, en het droeve feit, dat we hierin te kort schieten, is en blijft de pijnlijke teleurstelling in ons leven.

Doch juist daar moet dan ons innige pogen en streven tegen opkomen. De eere van het leven moet juist zijn, niet te berusten in wat het gewone leven, ook in zijn beste oogenblikken, ons schenken wil. Het ideaal mag ons nimmer loslaten. Nu kan hierin valsche inbeelding intreden. Onderling verkeer en gestage omgang kan ons in den waan brengen, dat we een vasten gang bereikt hebben, die het hoogste greep, aan het hoogste zich vastklemde, en van nu af het hoogste niet losliet. Innerlijker doordringen in ons zelfbewustzijn toont ons echter gedurig, hoe hier, zelfs op 't edelst genomen, telkens zelfmisleiding bij inschuift. En stelt men nu de alleabeheerschende vraag, of er één is, die hierop uitzondering maakt, dan komt 't telkens weer neder op de conclusie van Jeremia in het aangegeven vers, waarop we meer in 't bijzonder de aandacht vestigden. Ongetwijfeld zijn er niet alleen tal van personen, maar zelfs tal van niet zoo kleine kringen, waarin men hooger op wil, en zich inspant om dan door onderlingen wedijver een rijker geestelijke positie te grijpen, en zoo te bezetten, dat ze ons niet weder ontgaat. Alleen maar, de hoofdzaak is en blijft hier steeds bij, of we met den schijn vrede nemen, en er ons bij neder leggen, om ons leven formeel in het heilige kader te zetten. Grijpt men daarentegen dieper, dan blijkt 't telkens weder, hoe ons feitelijke leven aan het hoogheilige ontzinkt, en gedurig rijker levensvernieuwing van noode heeft. En ook die komt wel. De rijkdom der genade is zoo onuitputtelijk groot. Alleen maar, in 't gewone leven ontzinken we hieraan gedurig, en wat ons dan telkens opnieuw in het heilige intrekt, opheft en opnieuw rijke genieting geeft, dat is niet ons eigen willen en bedoelen, maar eenigliik de drang van het Hooge in ons. De Heere regeert, en Hij alleen maakt ons van ons-zelf en van de wereld los.

Dr. A. K.

Amsterdam, 22 Oct. 1920.

Zoo blijft van de voornaamste besluiten, die de Synode genomen heeft, nog alleen over het besluit in zake de herziening onzer liturgie.

Dat de noodzakelijkheid van een herziening der liturgie evenzeer gevoeld werd als die van een uitbreiding der Belijdenis en het concipieeren van een nieuw catechetisch leerboek, bleek wel daaruit, dat schier alle Particuliere Synodes ook dit punt op het agendum der Generale Synode hadden gebracht. Niet dat men de bedoeling had onze liturgische formulieren geheel te veranderen. De meeste Particuliere Synodes drukten zich zelfs zeer voorzichtig uit en spraken van een »overzien" der Liturgische Geschriften. Maar er waren, zooals uit de nadere adstructie bleek, toch verschillende bezwaren tegen onze liturgie.

Hoofdzakelijk richten deze zich tegen het Huwelijksformulier. Zooals men zich herinneren zal, had ook Mr. Van Beeck Calkoen op de Predikantenconferentie zeer ernstige bezwaren tegen dit formulier ingebracht. Blijkbaar heeft dit woord op de Predikantenconferentie gesproken en daarna ook in druk uitgegeven, indruk op onze Kerken gemaakt. Te ontkennen valt dan ook niet, dat, hoeveel goeds in dit formulier gevonden wordt, er toch ook ernstige gebreken aan kleven, en vooral, dat het niet meer past bij onzen tijd. Reeds de aanhef, waar over het menigerlei kruis gesproken wordt, dat men in den huwelijken staat moet dragen, is in te somberen toon ingezet. Het is alsof de Kerk op de blijde vreugde, die op zulk een feestdag het hart vervult, een domper wil zetten. Nog ernstiger bezwaar is, dat bij de opnoeming van de oorzaken, waarom het huwelijk is ingezet, op zoo uitvoerige en weinig kiesche wijze gesproken wordt over de noodzakelijkheid om in 't huwelijk te treden, ten einde hoererij te vermijden. Ook wordt wel wat heel sterk de nadruk gelegd op de »gehoorzaamheid«, die de vrouw aan den man schuldig is, en komt de zelfstandige roeping van de vrouw in het huwelijk te weinig tot haar recht. Het huwelijks-formulier is niet een der best geslaagden uit onzen liturgischen bundel en verraadt te duidelijk den tijd en den geest van den tijd waarin 't is opgesteld. En daarbij komt nog als zeer ernstig bezwaar, dat toen dit huwelijks-formulier opgesteld werd, er nog geen burgerlijk huwelijk aan het kerkelijk voorafging, maar de kerkelijke huwelijksbevestiging tevens voor den Staat gold. Nu we vóór de huwelijksbevestiging in de Kerk een burgerlijke huwelijksvoltrekking hebben gekregen, moest met het oog ook daarop het formulier wel eenigermate worden gewijzigd. De Synode heeft dan ook wijs gedaan met in de Commissie, die deze herziening ter hand zal nemen, aan Mr. v. Beeck Calkoen een plaats te geven. En van de Commissie, die de opdracht kreeg dit Formulier te revideeren, mogen we verwachten, dat ze ons met behoud van het goede in het bestaande Formulier, een nieuw Formulier geeft, waarin vooral het Christelijk ideaal van het huwelijk beter tot zijn recht komt.

Even ernstige bezwaren tegen de andere liturgische Formulieren bestonden er blijkens de ingekomen gravamina en blijkens de discussies op de Synodes niet. Wel werd nog op enkele gebreken gewezen, zooals o. a. dat de liturgische gebeden, — die trouwens maar zelden meer gebruikt worden — wat lang waren en ook niet geheel meer op onzen tijd passen o. a. wat de voorbede voor onze Overheid aangaat, waarin de naam van onze Koningin niet eens wordt genoemd; dat het Formulier voor de Bevestiging van de Ouderlingen en Diakenen enkele minder juiste uitdrukkingen bevat, aan het ambt der diakenen te weinig recht doet wedervaren en door de bevestiging van beide ambtsdragers in één Formulier op te nemen, deze ambten niet genoeg onderscheidt. Terwijl ook nog de vraag besproken werd, of het niet wenschelijk zou wezen met het oog op het twee maal bedienen van het Avondmaal op één Zondag, zoo als dat in vele gemeenten geschiedt, een korter Avondmaalsformulier voor den tweeden dienst te ontwerpen. Terwijl er eindelijk nog op gewezen werd, dat in onze liturgie eigenlijk geheel ontbreekt een aanwijzing, hoe de gewone godsdienstoefening behoort te worden ingericht met aanwijzing van het votum, het voorlezen van de Wet of de Geloofsartikelen en wat daarmede verder in verband staat. Nu heerscht, juist omdat er geen vaste voorschriften zijn, op deze punten meest willekeur en geeft dit, vooral wanneer een predikant van elders optreedt, aanleiding tot verwarring.

Men ziet, dat de Commissie, die van de Synode de opdracht kreeg deze algemeene revisie ter hand te nemen en daarbij inzonderheid te letten op het huwelijksformulier en het formulier van de bevestiging der ouderlingen en diakenen, een uitgebreide taak heeft gekregen. De Synode heeft dan ook in deze Commissie, behalve Mr. Van Beeck Calkoen, de hoogleeraren Prof. Aalders, Bouwman en Hoekstra benoemd en daaraan nog toegevoegd Dr. De Moor en Ds. Van Minnen.

De ingekomen gravamina wilden echter niet alleen een herziening van de bestaande liturgie, maar drongen ook op uitbreiding van de liturgie aan. Vooreerst wilde men dat een formulier zou ontworpen worden voor het afleggen van de openbare geloofsbelijdenis ten einde tot het Avondmaal te worden toegelaten. In onze gebruikelijke liturgie, althans in de uitgave door Prof. Rutgers bezorgd, staat wel vóór het Avondmaalsformulier kort aangegeven, hoe men degenen, die ten Avondmaal zich willen begeven, onderzoeken zal en welke vragen daarbij zullen gedaan worden, maar het karakter van een formulier ontbreekt hier. En dan is deze aanduiding hoe de belijdenis zal geschieden, geheel opgesteld met het oog op de belijdenis voor den Kerkeraad, maar heeft geen zin voor de publieke belijdenis des geloofs voor de gemeente. Er was dus metterdaad behoefte aan een nieuw formulier, waarin dan tegelijk de vragen geformuleerd werden. Nu het publiek afleggen van de geloofsbelijdenis in schier al onze Kerken gebruikelijk is geworden, is dit eisch van goede orde. En het bezwaar, vroeger wel ingebracht, dat aldus het gevaar zou kunnen ontstaan, dat deze publieke geloofsbelijdenis tot een bevestiging of confirmatie zou worden, waarmede men den Roomschen kant zou uitgaan, lijkt ons niet juist. Het hangt er alleen van af, hoe dit formulier wordt opgesteld. Het kan kort worden ingericht met een toespraak, waarin het doel van deze handeling wordt uiteengezet; daarna kunnen de vragen volgen en 't geheel met een zegebede wordt besloten. Een dergelijk nieuw formulier zou een verrijking van onze liturgie zijn.

Veel ingrijpender in ons kerkelijk leven was het laatste punt, waarop verschillende particuliere synodes evenzeer de aandacht hadden gevestigd, n.l. om den bundel »eenige gezangen" achter onze Psalmen, te overzien en te trachten dien uit te breiden met eenige andere berijmde gedeelten der Heilige Schrift, welke het aan de Kerken zou vrij staan nevens de Psalmen in den eeredienst te gebruiken. De Gezangen-quaestie, die zoo licht de harten in beroering brengt, was daarmede op de Synode weder aan de orde gesteld. Toch is gelukkig van een heftige discussie geen sprake geweest. Natuurlijk hebben de voorstanders van het vrije kerkelijke lied een lans gebroken voor hun standpunt. Ze wilden geen berijmde gedeelten der Heilige Schrift, maar »gezangen« in den gebruikelijken zin des woords. Zelfs was er een proeve van zulk een Gezangenbundel ter Synodale tafel ingezonden, die, door Dr. de Moor onderzocht, bleek voor verreweg 't grootste deel aan den Gezangenbundel der Hervormde Kerk ontleend te zijn. Dr. de Moor heeft met geestigen spot aan dat papieren kindeke een eervolle begrafenis bezorgd. En de Synode heeft ook in dit opzicht een wijs en voorzichtig besluit genomen. Ze heeft verklaard, dat ze wel principieel het niet ongeoorloofd achtte om naast de Psalmen ook gewone liederen in den eeredienst op te nemen, maar dat toch met het oog op de rust der kerken het niet wenschelijk was dit nu te doen. Zij heeft zich daarom gehouden aan de ingediende gravamina, en alleen opdracht gegeven om na te gaan of de bundel »gezangen«, dien we achter onze Psalmen hebben, niet was uit te breiden met berijmde — er werd aan toegevoegd, om de gelegenheid open te stellen ook den Engelenzang op te nemen — of onberijmde gedeelten uit de Schrift, terwijl de bestaande gezangen zouden worden overzien. Ook dit laatste is zeker noodig. Vooreerst is het in een bundel liederen voor het kerkelijk gebruik toch wat vreemd, dat hierin ook een Bedezang voor en na den eten is opgenomen. Ook de Morgen- en Avondzang zijn, blijkens den inhoud, niet voor het kerkelijk maar voor het huiselijk gebruik bestemd, al zijn enkele verzen daaruit schier algemeen bij onzen eeredienst ingeburgerd geworden. Wat de andere gezangen betreft, die wel voor den eeredienst bestemd zijn, is de berijming van onze Geloofsartikelen al zeer ongelukkig uitgevallen, zooals Dr. de Moor op de Synode met enkele voorbeelden aanwees, zooals o. a. dat hier van de Kerk als van een »genootschap« gesproken wordt. Nog liever dan een verbeterde berijming zou het ons toeschijnen, wanneer beproefd werd de Geloofsbelijdenis onberijmd te laten zingen. In onze Kerken zijn wij aan het zingen van onberijmde gedeelten der Schrift niet gewoon, maar in buitenlandsche Kerken geschiedt dit wel. En de proef kon er mee genomen worden.

Misschien zou de Commissie ook in overweging kunnen nemen om de berijming der 10 geboden weg te laten. Een gezang in het midden der gemeente moet toch altoos een lof- of bede- of dankzang zijn, een uiting der ziel tot God. En het zingen van een gebod, gij zult niet doodslaan, of gij zult niet echtbreken, of gij zult niet stelen, maakt niet alleen een vreemden indruk, maar miskent ook het doel van het gemeentelied. De berijming heeft dit bezwaar wel trachten te verhelpen, door aan het begin te plaatsen: »Mijn ziel herdenk met heilig beven, hoe God met majesteit bekleed, Zijn wet op Horeb heeft gegeven«, en aan 't einde er aan toe te voegen: »Och, dat wij uw geboon volbrachten", waardoor het geheel meer in den meditatieven gebedstoon wordt gezet. Maar dan zou men ook al deze negen verzen achter elkander moeten zingen. En dat geschiedt nergens.

Dat de Synode aan dezelfde Commissie, die de Liturgie herzien zal en de belijdenisvragen zal opstellen, ook opdroeg den Bundel Gezangen te overzien en uit te breiden, spreekt van zelf. De Commissie heeft een schoone taak. En met belangstelling zullen zeker alle Kerken afwachten, wat van haar arbeid de vrucht zal wezen.

De Dies natalis der Vrije Universiteit.

In den bidstond voor de Vrije Universiteit, die j.l. Dinsdagavond door Ds. Kuyper van Haarlem geleid werd, liet de voorganger voor zijn vrij talrijk gehoor het licht vallen op het doel en het karakter van dit samenzijn, dat niet bestemd was om 't goed recht der V. U. te verdedigen tegenover tegenstanders, ook niet om voor haar stoffelijke belangen op te komen of om een z.g. feestrede te houden, of om te pogen aan te wijzen langs welken weg de wetenschap dient te gaan, maar eenvoudig om te bidden, meer niet en toch ook weer niet minder, en als dit gebed dan zou stemmen niet tot het vormelijk aanhooren van den voorganger, maar tot waarlijk mede-bidden, dan wordt het levend gebed. Door dat levende gebed staat de Universiteit sterk. Maar ook omgekeerd! Wanneer zij bij haar uitgroeiing naar buiten het gebed verliezen zou van ons volk, dan zou misschien de Universiteit groot zijn, maar dan was zij toch weg.

Na dit voorwoord werd de aandacht bepaald bij het gebed van een man Gods, van een ziener 2 Kon. 6 : 17: »En Elisa bad en zeide: Heere open toch zijne oogen, dat hij zie. En de Heere opende de oogen van den jongen, dat hij zag, en ziet, een berg was vol vurige paarden en wagenen rondom Elisa«.

In eene verklaring tredende van de vraag, waarom dit gebed gekozen was en in welken zin het ook de bede van dezen avond moest zijn, herinnerde Spr. aan wat het eerste Bijbelboek leert, dat God hemel en aarde schiep, twee werelden, de zienlijke en onzienlijke, maar voor elkander bestemd en op elkander aangelegen en daarom één. Willen we nu die eene wereld Gods zien, dan zullen we haar moeten zien in Gods licht, in den zonneglans van Gods openbaring en Gode zij dank, die openbaring is er, waardoor we de dingen geestelijk kunnen onderscheiden en verheldering van bewustzijn ontvangen. Om dat inzicht, om dat licht, om opening der oogen, om zieners ook in de wetenschappen willen we nu van avond bidden. Maar gelijk in het Markus-Evangelie ons verhaald wordt van de genezing van den blinde te Bethsaida, die eerst vaag en dan bij de tweede handoplegging klaar en belijnd tot onderscheid der dingen kwam, zoo zien ook wij wel die ééne wereld, maar het is een zien door een spiegel in een duistere rede; het is een pijnlijk worstelen om te zien wat we zien, naar het Woord van Prediker: Wie zich wetenschap vermeerdert, vermeerdert zich smart. Deze smart is echter van dezen tijd en eens zal die pijn zich verliezen in de Eeuwigheid; dan zal ons tendeele weten te niet gedaan worden. Vele geliefde mannen van de Vrije Universiteit hebben het geloof reeds verwisseld in aanschouwen, en aan een gedenkt Spr. in dit avonduur in het bijzonder, aan hem die eens de ziel was van deze stichting, en thans de stokoude is, wiens leven we druppel bij druppel zien wegvloeien. Die dooden en de nog levenden — we zullen nooit vergeten wat zij voor onze Universiteit zijn geweest. Maar al ontvallen ze ons, we behoeven niet te vreezen, indien in het leven van onze Universiteit maar de levende Christus blijft leven, in Wien alle schatten der wijsheid zijn verborgen. Daarvoor ga ons gebed op. Zeker mogen we vragen ook om den uitwendigen bloei der Universiteit, maar dat alles mogen en kunnen we pas bidden, wanneer het innigste en diepste begeeren van ons hart is geworden het Elisa-gebed om opening der oogen, om de wereld te zien in Gods licht.

Nadat vervolgens de Spr. in dank- en smeekgebed was voorgegaan, werd als slotzang aangeheven Ps. 119 : 9.

Woensdag daarop volgde in het Gebouw voor den Werkenden Stand de overdracht van het Rectoraat. Prof. Dr. H. H. Kuyper sprak daarbij een rede uit over *Calvijn's strijd tegen het Vorstenabsolutisme en voor de volksvrijheden.*

Hij begon met er op te wijzen, hoe het Monument de la Reformation, dat tijdens de oorlogsjaren in Genève onthuld was, vooral door zijn beelden en opschriften uiting trachtte te geven aan de gedachte, dat het Calvinisme de groote macht was geweest om de volkeren vrij te maken. Al school hierin, zooals Spr. opmerkte, een te eenzijdige voorstelling van het Calvinisme, omdat de religieuse beteekenis te weinig tot haar recht kwam, toch was het juist, dat het Calvinisme ook een groote politieke beteekenis heeft gehad en dat het in Frankrijk, in Engeland, in Schotland en in ons eigen land een bolwerk der staatkundige vrijheid was geweest. Maar hoezeer de historieschrijvers het hierover eens waren, evenzeer liepen de meeningen uiteen over de vraag, in hoeverre het ontstaan van die vrijheidsbeweging aan Calvijn te danken is geweest. De meeste nieuwe schrijvers neigen er meer toe de eer van deze beweging aan Erasmus, Zwingli, of aan de latere Monarchomachen toe te schrijven, dan aan Calvijn, die zelf een strenge heerschersnatuur, voor deze volksvrijheden niet alleen weinig zou hebben gevoeld, maar veeleer, evenals Luther, het voor de macht zelfs van den despotieken vorst zou hebben opgenomen en onderwerping daaraan hebben gepredikt. Spreker meende, dat de schuld van deze z. i. onjuiste voorstelling daaraan lag, dat men te veel op Calvijn's Institutie was afgegaan, waarin Calvijn, om het gevaar van het revolutionaire Anabaptisme tegen te gaan, sterk op het gezag den nadruk had gelegd, en te weinig aandacht had geschonken aan wat hij in zijn andere geschriften over het Vorstenabsolutisme en de volksvrijheden zegt.

In de eerste plaats besprak bij daarom Calvijn's strijd tegen het *absolute Koningschap*, dat zich in Calvijn's dagen in alle groote Staten van Europa ontwikkeld had tegelijk met de nationale eenheid der volkeren. In het voorbeeld van Frankrijk, waar dit absolutisme het sterkst ontwikkeld was, toonde hij aan, tot welke exuberantie van koninklijke macht dit had geleid en tot welk een slaventoestand van het volk. Daarna wees hij er op, hoe de Rechtsgeleerden, in plaats van voor de volksvrijheden op te komen, dit absolutisme nog hadden versterkt door op grond van de zoogenaamde lex regia der Romeinen den Koning van alle rechten ontbonden te verklaren. Het was de eere geweest van Calvijn, dat hij juist tegen dit vorstenabsolutisme zoo kras was opgekomen. De diepste grond van dit verzet van Calvijn lag daarin, dat Calvijn zulk een absolute macht aan den mensch toegekend, een aanranding achtte van de Souvereiniteit Gods. Het was de heidensche menschvergoding, die in de Christelijke Staten binnendrong. Calvijn heeft niet alleen de verschillende excessen van het absolutisme bestreden, maar het stelsel zelf aangetast, door te leeren, dat de vorsten er zijn voor het volk, dat zij gebonden zijn aan de wet en dat hun macht beperkt is door het recht Gods. Spr. wees er op, hoe Calvijn in de nadere beperking van het Koningschap reeds de grondlijnen aangeeft van het Constitutioneele Koningschap.

In de tweede plaats wees Spr. er op hoe Calvijn steeds geijverd had voor de volksvrijheden. Wel had Calvijn zich daarbij nooit gesteld op het standpunt van de leeraren van het natuurrecht, dat het hier ging om den mensch aangeboren rechten, want Calvijn beschouwt deze voorrechten als 'n weldaad Gods aan de volkeren geschonken, maar hij prijst deze volksvrijheden als den rijksten schat, dien een volk kan bezitten en voor welks handhaving en het volk en de Overheid heeft te waken. Wat Calvijn onder deze volksvrijheden verstond, toont Spr. dan aan. Het waren 1e. dat alle landszaken niet in het geheim, maar publiek moesten worden behandeld; 2e. dat niet naar de willekeur van de regeerders, maar naar de wet zou worden geregeerd; 3e. dat de Overheidspersonen door het volk zelf moesten worden gekozen; 4e. dat zij aan het volk rekenschap zouden afleggen van hun bewind; en 5e. dat niets geschieden zou zonder toestemming van het volk. In verband daarmede toont Spr. aan, hoe men volkomen ten onrechte Calvijn beschuldigde van aristocratische tendenzen, omdat hij in zijn Institutie den aristocratischen regeeringsvorm als den besten aanbeval. Calvijn bedoelde daarmede niet een regeering van den adel, want tegen het erfelijk bezit van de ambten had Calvijn zeer ernstig bezwaar, maar dat de regeering niet bij het geheele volk, maar bij de beste burgers moet staan, die daartoe door het volk moesten worden gekozen.

In de laatste plaats behandelde Spr. de vraag, hoe Calvijn geoordeeld had over het recht van verzet van het volk tegen een tyran, die deze volksvrijheden aantastte. Het was zeker juist, dat Calvijn aan het volk, d.w.z. aan de private burgers, nooit het recht heeft toegekend hetzij om eigenmachtig den regeeringsvorm te veranderen, waaronder zij leefden, noch ook om tegen een tyrannieken Vorst op te staan, zelfs als zou deze den eed, bij zijn inhuldiging afgelegd, verbreken. Maar Calvijn heeft wel van meet af het recht toegekend aan de Stenden en Magistraten, die daartoe gesteld waren, om tegen zulk een tyrannieken Vorst de vrijheid des volks te verdedigen en hun dat als duren plicht voorgehouden. Daarin ligt, ook volgens de schrijvers over het Staatsrecht, de groote beteekenis van Calvijn, dat hij het verzet niet in revolutionair spoor, maar in legitime banen geleid heeft en dus den grondslag gelegd heeft voor de latere constitutioneele regeling van dit vraagstuk. De diepste grond, waarom Calvijn dit recht van verzet aan deze Stenden toekende, was echter niet, gelijk men gewoonlijk meent, het politieke recht, maar dat volgens Calvijn deze Stenden door God verordineerd waren om voor de volksvrijheden op te komen. Vandaar dat Calvijn ditzelfde recht ook kon toekennen aan mannen, die daartoe op buitengewone wijze door God geroepen waren, zooals vroeger Mozes en Othniel. Ook thans kon God naar Calvijn's meening zulke Verlossers roepen, en Spr. meende, dat het schoonste voorbeeld daarvan in Prins Willem den Zwijger was gezien. Wanneer echter noch deze Rijksstenden, noch zulke Verlossers hulp boden, bleef voor het volk, naar Calvijn's oordeel, niet anders over dan te lijden en zijn zaak in handen van God te stellen, die in de geschiedenis telkens had getoond, dat Hij een Rechter is ook over de Koningen der aarde en aan de verdrukte volken recht kan doen.

Daarna overgaande tot de vermelding van de lotgevallen der Universiteit gedurende het afgeloopen jaar, herdacht hij in de eerste plaats het veertigjarig bestaan der Hoogeschool, wees er op, hoe in deze veertig jaar de Universiteit door Gods genade was staande gehouden en uitgegroeid was, maar ook hoever ze nog af was van wat een Universiteit in volledigen zin zijn moest. Vooral de uitbreiding van de medische en de stichting eener natuurkundige faculteit zullen echter zeer hooge eischen stellen. Directeuren hadden daarom, gelijk hij mededeelde, zich met een verzoek om subsidie tot de Regeering gewend, en spreker hoopte, dat de Regeering de bede der Directeuren gunstig zou ontvangen, opdat het Christelijk Hooger Onderwijs zich vrij zou kunnen ontwikkelen. Met weemoed wees hij er op, dat de stichter onzer Hoogeschool door zoo ernstige krankheid verhinderd was op dezen dag in het midden te zijn en sprak den dank uit voor wat Dr. A. Kuyper voor onze school geweest was, met de bede, dat God hem nog weer oprichten mocht. Tot den eenigen hoogleeraar zich wendende, die van de stichting af onze School gediend had en nog in actieven dienst stond, Prof. Fabius, wenschte hij dezen geluk met zijn veertigjarig jubileum. Vervolgens gaf hij een overzicht van het hetgeen in het Universitaire leven dit jaar voorgevallen was en deelde mede, dat hij bij den aanvang van zijn rectoraat 205 studenten had gerecenseerd en gedurende den loop van zijn rectoraat nieuw had ingeschreven 40 studenten, waarvan 21 voor de Theologie, 13 voor de Rechten, 3 voor de Letteren en 3 voor de Medicijnen. Ten slotte droeg hij de Rectorale waardigheid over aan Prof. Dr. R. H. Woltjer.

Het jubileum van Prof. Fabius.

Ook de *Heraut* wenscht aan den jubileerenden hoogleeraar op zijn veertig-jarig een woord van hulde en waardeering te brengen.

Het is een rijk voorrecht hem geschonken, dat hij veertig jaren lang aan de Vrije Universiteit heeft mogen arbeiden en thans nog de eenige actieve hoogleeraar is, die van haar stichting af met haar verbonden was. De taak, die Prof. Fabius te vervullen heeft gehad, is geen gemakkelijke geweest. Meermalen stond hij er alleen om heel de Juridische faculteit te vertegenwoordigen. Reeds dat eischte schier bovenmenschelijke kracht. En dan heeft hij zich toch nooit opgesloten in zijn studeerkamer, maar zich met groote toewijding aan de publieke zaak gegeven en vooral in de Raadszaal van Amsterdam aan de leiding der gemeentepolitiek gewijd. Vruchtbaar schrijver als hij is, schonk hij daarbij nog menig uitnemend studiewerk dat vooral van zijne litterarische kennis getuigde. En men verwondert zich, dat na zulk een ingespannen leven van arbeid zijn werkkracht nog groot genoeg is gebleven om op zijn hoogen leeftijd het professoraat te verbinden met het lidmaatschap van den Raad van State. Aan de vastheid, waarmede hij steeds voor zijn beginselen is uitgekomen en bestreden heeft wat naar zijn meening van de juiste lijn afweek, behoeven we hier wel niet te herinneren.

Prof. Fabius heeft ook steeds een warm hart gehad voor ons kerkelijk leven en meermalen getoond, hoe hij ook daar met ons meeleefde. De feilen in het kerkelijk leven spaarde hij niet, maar hij wist ook steeds weer bezieling te wekken voor de reformatie, waardoor we uit 't juk der Synodale hierarchie verlost waren.

Moge God den jubilaris, die nog met zoo jeugdig vuur in alles deelneemt, vele jaren aan zijn leven toevoegen en hem de kracht vernieuwen als eens arends.

Dr. H. H. K.